

tárgyává, méghozzá véleményünk szerint a legjelentősebbét, lévén, hogy a becskerekai főtéri Gyertyánffy-féle ház magtárát 1839-ben alakították át színházépületté, s így abban „térsgünk első kőszínházát tisztelhetjük”.

Annak „életet jelentő deszkáin” kevés kivétellel közönség elé léptek a kor legjelesebb magyar színjátszói Dérynéből és Feleky Miklóstól kezdve Prielle Kornéliáig. Operák, operettek, vígjátékok és tragédiák váltották egymást a becskerekai színház műsorán, amelyet 1851-től a német nyelvű *Gross-Becske-reker Wochenblatt*, 1872-től pedig a magyar nyelvű *Torontál* jegyzett szorgalmasan, legtöbbször alkalmi színikritika kíséretében. Ezek voltak egyébként a szerző legmegbízhatóbb és legpontosabb forrásai, a színházi lapok és a létező színházi memoáriródalom mellett.

A mű olvasását, illetve a benne való eligazodást gazdag jegyzetanyag és névmutató segíti. Káich e művének bőséges tényanyaga további összehasonlító kutatások alapja vagy kiindulópontja lehet. Hiszen többek között jelzi a helyi, a hazai és külföldi szerzők darabjait, és ezért értékes kapcsolattörténeti adatokkal szolgál. E mű nem „száraz” színháztörténet, hanem érdekesítő olvasmány is azok számára, akik betekintést szeretnének nyerni a becskerekai színjátszás első korszakába. Gazdag helytörténeti ismeretekkel fűszerezett mű, melynek szerzője alkalomadtán kitér a kor szellemének vagy a fontosabb politikai eseményeknek az ismertetésére is, ha éppen úgy ítéli meg, hogy az az adott korszak vagy mű megértéséhez nélkülözhetetlen.

Helytörténeti, illetve becskerekai színháztörténeti szemszögből nézve nem hagyhatjuk szó nélkül a tényt, hogy a nagybecskerekai magyar színjátszásnak Káich munkája nyomán megszületett az első fejezete, a Madách Amatőrszínház történetének feldolgozásával pedig annak 1952-től napjainkig terjedő időszakát térképezték fel. Remélni szeretnénk, hogy egyszer majd valaki a „középső” rész, az 1918 és 1952 közötti időszak feldolgozására is vállalkozik.

Így lenne csak teljes a kép.

NÉMETH Ferenc

JÓ-E A MÉRLEG?

Mérlegen egy életmű. A Déry Tibor halálának huszonötödik évfordulóján rendezett tudományos konferencia előadásai. 2002. december 5–6. Sajtó alá rendezte Botka Ferenc. Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2003

Déry Tibor megmértetett és könnyűnek találtatott – summája lehetne ez a mondás a 2002 utolsó hónapjában a Déry Tibor művét mérlegre tevő értekezlet szövegeinek. Véleményét vagy húsz irodalomtörténész mondta el. Ha igaz, ami ennek az értekezletnek az „üzenete”, akkor manapság az folyta-

tódik, ami az elmúlt évtizedekben: a meg nem értés, az el nem fogadás, az elutasítás. S bizonyít-e mást, mint a Déry Tibor művével szemben kimutatott ellenérzést, azt, hogy *ítélet van*, essék szó a politikusról vagy a szépíróról. S az is kitészik az előadásokból, hogy nem csupán a Déry-művek értékeléséről esett szó, hanem lefokozásáról, művészi értékeitől, emberi erényeitől való megfosztásáról. Nyilván nem a kritikusok és irodalomtörténészek előre kitervelt összeesküvéséről lehet beszélni, hanem a hasonló vélemények esetszerű találkozásáról 2002 decemberének két napján. Igencsak átpolitizált atmoszféra képződhetett az előadóteremben. Egy esztétikai: az avantgárd szinte kollektív elutasítása. És egy politikai: Déry vélt fegyverletétele a börtönből való szabadulását követő majd két évtizedben. Az egyik beszélő úgy fogalmazott, hogy valójában Böbe asszony, az író felesége volt a különbéke megkötésének a nemtője (Pomogáts Béla), s elhangzik Lukács György véleménye is: „Szegény Tibort lábön veszik, mint a gabonát” (Kenyeres Zoltán). Tverdota György megjegyzése talán a legigazabb: „Nem kellene esetleg emberi gyengeségeit számon kérni irodalmi művein.” Vagy ahogyan Botka Ferenc toldotta meg a fentebbi gondolatot: „Teljes mértékben egyetérték Pomogáts Béla és Tverdota György hozzászólásainak a szellemével, amelynek értelmében: életrajzi legendák helyett az irodalomtörténetnek az életműre s a tényekre kell figyelnie, s azoknak a kor irodalmi folyamataihoz való viszonyításában kell keresni a maga erkölcsi, legfőképpen azonban esztétikai fogódzóit.” Hogy az esztétikai ítéletek követelményeitől néha mennyire kerülhet messze a felszólaló, talán az a mellékesnek tűnő megállapítás a legszélsőségesebb, amely szerint Szabó Lőrinc volt „valószínűleg a legromlottabb költő a nagyok között” (Eörsi István), „de megírta a *Semmiért egészen* című óriási versét”. Korunk kórisméjét tükrözi Sneé Péter, aki a Déry öröksége iránti manapság tapasztalható általános közöny, illetve elutasítás észlelője.

Ami ezeket mintegy egyesíti, az az előadóknak az avantgárdhoz való viszonya, s ezért az értekezlet kísérletjárásáról olvashatunk. Az első előadó, Tverdota György szövegének már a második bekezdésében az avantgárd Déry kérdését említi: „Amikor az avantgárd pártján nyilatkozik meg, nézetei nem idomulnak sematikus módon a *MA* átlagához . . . Nem véletlen, hogy ő az egyetlen igazán jelentős avantgárd szerző, aki Kassák részleges visszavonulása után is kitart választott irányra, a szürrealizmus mellett . . .” S helyének meghatározására is kísérletet tesz: „Végső soron tehát már kezdetben köztes álláspontot foglal el a modernség két nagy hulláma, az esztétizálás és az izmusok között. Ebből a termékeny pozícióból egyaránt kritikai attitűddel tekint hátra is és előre is.” Tverdota György úgy látta, hogy Déry Tibor viaskodott például a dadaizmus „elméletével”, de *Az óriáscsecsemőben* a „legkitaljesedettebb formában” látjuk lejátszódó dadaista fordulatát – „az elszánt

avantgárd aktivista váltja fel”. A fiatal kritikus nagyobb fellobbanása a „szürrealista vershez köthető”. *A homokóra madarai* mellett pár elméleti írásában az „izmusok utóvédharcában” végrehajtott fényes haditetteit is tduomásul kell vennünk, és Tverdota említi a Sinkó Ervinnel folytatott vitáját is.

Ha Tverdota György felfogása *A fiatal Déry irodalomszemlélete* című tanulmányában a megértő és az elfogadó álláspontját képviseli, Veres András a másik póluson így vélekedik: „Déry is meg volt verve a modernitás csalóka ábrándjával, az újítás elementáris készletével.” S hozzáteszi: „A szakirodalom bőségesen dokumentálja kalandozásait az expresszionizmus, a szürrealizmus és a Dada vizein.” Poszler György meghatározása talán a legkimértebb. *A befejezetlen mondat* két világról beszél – az egyik „félíg realista, klasszikus realista szemlélettel” van megalkotva, a másik „félíg avantgárd, klasszikus avantgárd módszerekkel”. Tamás Attila pedig hidegvérű, amikor ugyancsak *A befejezetlen mondat*ról így beszél: „*A befejezetlen mondat* mint a realizmus és különböző avantgárd irányzatok összetalálkozásának terméke fontos része az első *Nyugat*-nemzedéket követő irodalmi hullámnak, fogyatékoságokat nélkülöző remekműnek azonban távolról sem mondható.” E regény dicséretét kezdőképének elemzésével Egri Péter vállalta.

Igencsak változatos a látvány Déry legfontosabbnak tudott művei megnevezésében. Ha azt nézzük, hogy melyik Déry-műről hány előadás hangzott el, akkor kétségtelenül a *G. A. úr X-ben* van első helyen. Hárman is foglalkoztak vele: Vasy Géza, Oltyán Béla, Kiss Endre). Követi az *Ítélet nincs* (Veres András és Kontra Ferenc). Két előadás (Széchenyi Ágnes és Lőrinczy Huba) a Déry Tibor és Márai Sándor-párhuzamok mentén jár. Széchenyi Ágnes Márai első háború után Leányfalun, 1945 júliusában írt, de csak 2000-ben megjelent *Szabadulás* című regényét szembesíti Déry *Alvilági játékok* című novellafüzérével. Ami közös a két íróban az az, hogy mind a ketten az „avantgárd vonzásában kezdték pályájukat”, de a legfontosabbnak tűnő megállapítása az összevetések alapján, hogy „Déry novellaciklusa felkiáltójel, Máraié kérdőjel”. A rövidebbet paradox módon Illyés Gyula hozza, aki Széchenyi Ágnes összevetésében valamiféle katalizátori szerepet kapott. Két Márai-idézete talán a legjellemzőbb: „Tapasztalom, hogy minden író annyit veszít írói és erkölcsi súlyából, amennyi az általa kiszorított politikai szerepkör súlya.” Majd egészen konkrétan Illyést jellemzi: „tehetséges, értelmes parasztnak”, „aki nem bír hiúságával”, a „nemzet őrangyalának érzi magát, a haza szeráfjának; a valóságban csak egy harácsoló szabadcsapat regőse”. Lőrinczy Huba Déry *A napok hordaléka* cím alá fogott és Márai naplói közötti keres megfeleléseket. Szövege egy helyén magyarázza, hogy „aligha a felületi, véletlenszerű hasonlóságokra, netán egybeesésekre vagyunk kíváncsiak, annál inkább a lényegi, a szemléleti összefüggésekre”. Az összevetésekből azonban olyan bagatell mozzanatok is

előkerülnek, hogy sem Déry, sem Márai nem szerették a televíziót. És a végső megállapítása is azt nyomatékosítja, hogy a „hordalékok” és a „naplók” világa „csupa-csupa különbség”.

Pomogáts Béla talán az egyetlen, akinek a szeme előtt Déry munkásságának az egésze áll ő(szerinte) három csúcspontjával: *A befejezetlen mondattal*, amely a „két háború közötti kornak az egyik legnagyobb magyar regénye”; az 50-es évek közepén írott prózájával (elbeszélései és a *Niki*) és a kései regényekkel (a *G. A. úr X.-ben*; az *Ítélet nincs* és a *Popfesztivál*). De megemlíthetjük a *Kedves bópeer . . .*-t Czetter Ibolya tükrében szép szövegidézetével; Tarján Tamást, aki a drámákat idézte meg *Miért rosszak Déry Tibor drámái? . . . És rosszak-e egyáltalán?* címen.

A felolvasott szövegekben természetesen vannak mondatnyi gyöngyszemek is: a *Kiközösítő* hőisében Révai Józsefet bújtatta el Déry; a *Nikit* a Tacitus *Agricolájából* kölcsönzött mottók nélkül nem lehet olvasni. Az első és a második kiadásban (az első 1956 nyarán, a második pár hónappal később) azonban nem azonos szöveg van. A harmadik kiadás esetében 1967-ben ellenben már kereste az új helyzethez illő új idézetet. Pedig található volt: „Mi meg egynéhányan, akik hogy úgy mondjam, nemcsak a többieket, hanem önmagunkat is túléltük, annyi évet veszelve életünkéből, amennyi alatt az ifjak a vénséget, a vének pedig az emberi élet végső határát érik el, némán tengődünk” (Vasy Géza idézete).

Bizonyos azonban, hogy Déry Tibor művei nagyobb odafigyelést, s mi több: szeretetet érdemelnek, mint amennyit az utóbbi évtizedek mutattak vele kapcsolatban.

BORI Imre

SZÍNHÁZ

LORCA: VÉRNÁSZ

Bár látványos felfutásról nem beszélhetünk, megtörni látszik a színházi varázs, amely Lorca drámáit, köztük a most Újvidéken bemutatott *Vérnász*t is, évekig némaságra ítélte, s amely okát – anno 1957-ben – remek tanulmányában épp a *Vérnász* kapcsán Németh László abban látta, hogy benne „nincs meg: a ráismerés a magunk állapotára”. Ha a tanulmányíró szavait úgy kell értelmezni, hogy a becsület és szenvedély között feszülő dráma iránt a magyar színháznak és közönségének nem volt kellő affinitása, „nem fogta meg a magyar közönséget”, írta Németh László, illetve az, hogy újabban Lorca vérbosszúdrámája fel-feltűnik nagyszínházak (Nyíregyháza, Új Színház), mozgásszínhá-